

Г.С. Барищук

УСУНЕННЯ
ВАД ПИСЬМА

1–4 КЛАСИ

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 74.3
Б24

Рецензенти:

Пасічник М.М.

логопед ЗОШ №6, м. Тернопіль

Соколова У.С.

логопед ЗОШ №11, м. Тернопіль

Барищук Г.С.

Б24 Усунення вад письма. 1–4 класи.—
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. — 40 с.

ISBN 966-692-115-4

Даний посібник призначено для логопедів, учителів початкових класів, вихователів, батьків, студентів дефектологічних факультетів та факультетів початкового навчання.

ББК 74.3

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

© Барищук Г.С., 2003

© Навчальна книга – Богдан,
макет, художнє оформлення, 2007

ISBN 966-692-115-4

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Методика виявлення порушень писемного мовлення	8
II. Специфіка і основні напрямки корекційної роботи з дітьми-дисграфіками	14
III. Зміст і прийоми корекційної роботи у ході виправлення порушень писемного мовлення	17
1. Методика логопедичної роботи на I етапі корекції	17
2. Методика логопедичної роботи на II етапі корекції	21
3. Методика логопедичної роботи на III етапі корекції	24
Конспекти занять	27
Література	36
Додаток	37

ВСТУП

Одним із основних завдань логопедичної служби в школі є допомога учням, що мають недоліки мовлення і, внаслідок цього, не встигають у навчанні.

Поряд з патологією усного мовлення існують і порушення писемного мовлення. За чинним “Положенням про логопедичні пункти”, 75 % усіх учнів, що займаються на логопедичному пункті, мають становити школярі, у яких виявлені порушення письма та читання, обумовлені фонетико-фонематичним недорозвитком або нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення.

За останніми дослідженнями, у 50 % учнів допоміжних шкіл і 3–5 % учнів масових шкіл наявні порушення писемного мовлення; у школах для дітей з важкими порушеннями мовлення та ЗПР — 20 %. У хлопчиків ці порушення зустрічаються у 4–6 разів частіше, ніж у дівчаток.

Проаналізуємо причини. У більшості дітей з порушеннями читання і письма (дислексія і дисграфія) пренатальний, натальний, постнатальний періоди протікають несприятливо:

— патологія вагітності й пологів (токсикоз вагітності, недоношеність, стрімкі пологи, акушерські ускладнення, асфіксія);

— патологічна спадковість (труднощі в навчанні батьків, дислексія (25 %), психічні захворювання).

Нерідко до цього у постнатальному періоді додаються травми голови або “ланцюжок” соматичних та інфекційних захворювань. Порушення читання та письма стають супутніми в дітей з мінімальною мозковою дисфункцією, затримкою психічного розвитку, важкими порушеннями усної мови, церебральними паралічами, порушеннями слуху, зору, у розумово відсталих дітей. Отже, ці вади є складовою частиною складних мовних та нервово-психічних порушень. З клінічної точки зору порушення читання і письма у дітей із збереженим інтелектом — це один із видів затримки психічного розвитку, який проявляється через надзвичайно низькі можливості засвоєння навичок читання і письма.

А от В.І. Бельтюков акцентує увагу на анатомо-фізіологічні особливості дітей з дислексією і дисграфією, зазначаючи, що дитина неправильно чує зву-

ки, тому що слуховий аналізатор випереджає у розвитку мовноруховий, відчуваючи гальмівний вплив останнього.

У подальшому слуховий аналізатор звільняється від цього впливу, стимулюючи пізніше розвиток і вдосконалення артикуляційних навичок. Таким чином, формування досконалого звукового мовлення залежить від ступеня сформованості фонетичного і кінестетичного сприймання та їх взаємодії в мовленнєвій практиці. На це вказує М.С. Вашуленко, підкреслюючи, що саме достатньо розвинений фонематичний слух та вміння досконало володіти своїм мовленнєвим апаратом є найважливішою передумовою успішного формування орфоепічних та орфографічних навичок у молодших школярів.

Численні дослідження психолінгвістів і методистів (Р.М. Боскис, О.М. Гопіченко, Р.С. Левіна, Н.О. Нікашина, Є.Ф. Соботович, М.А. Савченко) показали, що недорозвиненість не тільки мовнорухового аналізатора, а й фонематичного слуху може спричинювати вади звуковимови і надалі негативно впливати на розвиток мовлення в цілому, і писемного зокрема.

У 1-х класах загальноосвітніх шкіл є категорія учнів, яка вже на перших етапах навчання відчуває значні труднощі у засвоєнні читання і письма. Як правило, у таких дітей під час детального обстеження виявляються вади звуковимови і фонематичного слуху.

Недорозвиненість фонетико-фонематичного усного мовлення призводить надалі до специфічної несформованості процесів писемного мовлення. За сучасними дослідженнями логопедії, для дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком характерні порушення вимови та сприйняття мови. Істотною ознакою цього є незавершеність процесу формування сприйняття вимови та відтворення звуків, що відрізняються тонкими артикуляційними чи акустичними ознаками (шиплячі та свистячі, дзвінки та глухі, тверді та м'які).

У дітей-логопатів цієї категорії відмічається несформованість багатьох психічних функцій: зорового аналізу і синтезу; просторових уявлень; слухової і мовної диференціації звуків мовлення; порушення уваги, пам'яті, емоційно-вольової сфери. Це призводить, в свою чергу, до порушень окремих операцій письма і писемного мовлення взагалі. Тому на цьому зупинимось детальніше.

Писемне мовлення, на відміну від усного, формується лише в умовах цілеспрямованого навчання, тобто механізми писемного мовлення закладаються в період навчання грамоти і вдосконалюються у ході подальшого навчання.

Оволодіння грамотою — це складна розумова діяльність, яка потребує певного ступеня зрілості багатьох психічних функцій дитини. Письмо — складна форма мовленнєвої діяльності, багаторівневий процес, в якому беруть участь різні аналізатори: мовнослуховий, мовноруховий, зоровий, загально-

руховий, між якими наявний тісний зв'язок. Письмо тісно пов'язане з процесом усного мовлення і здійснюється тільки на основі достатньо високого рівня його розвитку.

Розглянемо, на які операції поділяється процес письма.

А. Р. Лурія виділяє наступні операції письма.

1) *Письмо починається з задуму.* Людина подумки складає план висловлення, його послідовність. Збереження задуму сприяє гальмуванню усіх сторонніх тенденцій — забігання вперед, повторів тощо.

2) *Аналіз звукової структури слова.* Він здійснюється спільною діяльністю мовнослухового і мовнорухового аналізаторів. На початкових етапах оволодіння навичками письма велика роль відводиться проговорюванню. Воно допомагає уточнити характер звука, відрізнити його від схожих звуків, визначити послідовність звуків.

3) *Зіставлення виділеної зі слова фонемі з певним зоровим образом букви.* Для точного розрізнення графічно схожих букв необхідний достатній рівень сформованості зорового аналізу і синтезу, просторових уявлень. Аналіз і порівняння букви не є для першокласників простим завданням.

4) *Моторна операція процесу письма, тобто відтворення з допомогою рухів руки зорового образу букви.* В міру написання букв і слів кінематичний контроль підкріплюється зоровим контролем, читанням написаного.

Процес письма в нормі здійснюється на основі достатнього рівня сформованості певних мовних і немовних функцій: слухової диференціації звуків, правильної їх вимови, мовного аналізу і синтезу, сформованості лексико-граматичної сторони мовлення, зорового аналізу і синтезу, просторових уявлень.

Несформованість будь-якої з вказаних функцій може викликати порушення процесу оволодіння письмом — **дисграфію**, яка є основним видом порушення писемного мовлення учнів. До цих порушень належить і **аграфія** — тобто повна нездатність до засвоєння процесу письма.

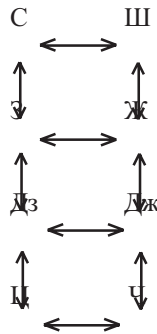
В масовій школі спостерігається лише дисграфія, тобто порушення письма, обумовлене фонетико-фонематичним недорозвитком або нерізько вираженим загальним недорозвитком мовлення.

На початку навчального року проводилося обстеження учнів 2–3 класів загальноосвітньої школи. Серед 245 учнів виявлено 35 дітей з порушенням писемного мовлення різного ступеня і походження. А серед 6-ти класів першокласників (150 учнів) було виявлено 32 дитини з нествореними передумовами для успішного навчання грамоти, які без спеціальної допомоги в II-му півріччі можуть поповнити контингент

дисграфіків.

У письмових роботах цих школярів зафіксовано помилки на змішування і заміну букв, що позначають приголосні звуки, причому найбільша кількість помилок припадає на заміну одних літер іншими — тими, що позначають звуки, схожі за звучанням або артикуляцією (свистячі та шиплячі, дзвінкі та глухі, тверді та м'які). Наприклад: “зеленісають” (зеленішають), “квоцки” (квочки), “дружба” (дружба), “ляблукко” (яблуко), “пігти” (бігти) тощо.

Звуки, які найчастіше змішуються в графічному зображенні, подано у схемі:

Заміну букв слід розглядати як типовий, характерний і стійкий прояв порушень письма, зв'язаний з недостатньою сформованістю фонематичного сприймання. Це підтверджується і результатами масового обстеження письма молодших школярів (Н.А. Нікашина, А.С. Винокур, Р.А. Аязбекова), яке засвідчило, що в більшості випадків наявність у письмових роботах учнів специфічних помилок вказує на їхнє відставання в мовленнєвому розвитку.

З окремими учнями-дисграфіками корекцію вад письма може провести в класі учитель-класовод після відповідної консультації логопеда. Решта учнів потребує безпосередньо логопедичної допомоги у спеціальних логопедичних групах для дітей-дисграфіків, заняття з якими проводитимуться за спеціальним планом роботи. Саме тому мотиваційною основою роботи було дослідження передумов виникнення та способів усунення вад писемного мовлення в учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл. А також — доведення необхідності, доцільності і важливості логопедичної роботи щодо корекції та усунення цих вад.

I. МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Для того, щоб логопеду правильно спланувати корекційну роботу з учнями-дисграфіками, необхідно знати вид і причини порушення. Це виявляється у ході логопедичного обстеження.

Диференційована логопедична діагностика — важливий розділ логопедичної роботи. Своєчасні корекційні заходи розвивають мовленнєву діяльність у дітей та попереджують вторинні порушення інтелекту, зумовлені певними мовними вадами. Практика свідчить, що корекційні заходи менш ефективні, якщо їх розпочати запізно. Тому розробка методів ранньої діагностики дисграфії та дислексії набуває особливої ваги.

Т. В. Пічугіною була розроблена методика раннього виявлення схильності до порушень письма і читання у дошкільників і учнів-першокласників. Обстеження проводиться під час гри, не потребує спеціального обладнання і триває 5–8 хв. Ця методика дає змогу взяти на облік дітей з високим ризиком виникнення дисграфії і розпочати відповідну роботу, що має на меті запобігти цій ваді.

Первинне обстеження на початку навчального року (у вересні) учнів 2–4-их класів проводиться на основі аналізу письмових робіт учнів, у ході якого аналізуються допущені помилки.

ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦИФІЧНИХ ПОМИЛОК НА ПИСЬМІ ДІТЕЙ-ДИСГРАФІКІВ

1. Помилки на рівні букви і складу.

а) Пропуск букв і складів. Це означає, що учень не розрізняє в складі слова всіх звукових компонентів (наприклад, лжі — лижі).

Пропуск двох і більше букв — наслідок більш грубого порушення звукового аналізу, що призводить до викривлення і спрощення структури слів (наприклад, бт — брат).

б) Заміна букв. Вказує на те, що учень виділив у складі слова певний звук, але для позначення його вибрав невідповідну букву. Це свідчить про:

— нестійкість співвідношення фонем з графемою, коли не зміцнився зв'язок між значенням і зоровим образом букви;

Схема аналізу робіт учнів з порушенням письма (дисграфією)

Помилки, зумовлені акустико-артикуляційною схожістю звуків

Заміна дзвінких приголосних на глухі та навпаки	Заміна свистячих приголосних на шиплячі та навпаки. Заміна африкатів їх складовими частинами	Заміна сонорів (л, р)	Заміна м'яких приголосних на тверді та навпаки	Заміна наголошених голосних на інші; йотованих на ль
Д <i>леде</i> Щ б н <i>шептаня</i>	Ж ч <i>обедежка</i>	—	—	о и а <i>продвалося</i>
Д <i>жот</i> П я <i>жридок</i>	Ш <i>тиже</i>	—	я <i>роботжиці</i>	а <i>стжв</i>

Помилки, зумовлені порушенням фонематичного аналізу та синтезу

Пропуски літер і складів	Перестановка літер і складів, зайві літери, склади	Окреме написання частин слів	Написання разом слів або їх частин	Відсутнє позначання кінця речення та його початку
л о и а <i>іля, продвалося</i>	—	—	—	—
є с <i>виит, розипала</i>	тече лящів <i>не чете, лянв</i>	пц ь <i>жлобсі і дут</i>	—	Часто починає нове речення з малої літери, але крапку в кінці речення ставить